

DELFSKÁ ŠTÚDIA O INFORMAČNEJ ETIKE: VÝSLEDKY ANALÝZ DISKURZU

prof. PhDr. Jela Steinerová, PhD.; jela.steinerova@uniba.sk; (Katedra knižničnej a informačnej vedy, Filozofická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave)

V príspevku sú predstavené výsledky analýz diskurzu vybraných expertov zo SR a ČR v rámci Delfskej štúdie o informačnej etike. Štúdia je súčasťou širšieho projektu zameraného na etické výzvy digitálnej informačnej revolúcie. V štúdiu sú prezentované výsledky analýz diskurzu 19 expertov v prvom kole štúdie. Výsledky interpretujeme v rámci štruktúry štúdie v troch oblastiach: hlavné etické problémy práce s informáciami, hlavné etické dilemy vo vzťahu k moderným technológiám a hodnoty informácií. Výskumníci aplikovali obsahové analýzy, kvalitatívnu analýzu dát, konštantnú komparatívnu analýzu, kategorizáciu a konceptuálne modelovanie. Reprezentácie diskurzu k téme sú vizualizované v troch konceptuálnych modeloch, modeloch kategórií a v záverečnom konceptuálnom modeli, ktorý zdôrazňuje sociálne a kultúrne pravidlá, konflikt hodnôt človeka a technológií a užitočnosť, pravdivosť a objektívnosť informácií. Odporúčania pre prax sa týkajú hodnotovo orientovaného dizajnu, digitálnych služieb, knižníc aj produktov v kontextoch informačnej gramotnosti a vzdelávania, vedy, pracovných procesov aj každodenných informácií.

<http://doi.org/10.52036/1335793X.2022.3-4.5-18>

ÚVOD

Cieľom Delfskej štúdie so zameraním na informačnú etiku je pochopiť hlavné problémy etiky práce s informáciami a etické dilemy súvisiace s využívaním digitálneho informačného prostredia. Štúdia je súčasťou širšieho projektu zameraného na sociálne reprezentácie etických výziev digitálnej informačnej revolúcie. Štúdia sa realizovala v rokoch 2021 – 2022 so zameraním na názory a konsenzus vybraných expertov z oblastí akademického prostredia, knižníc a informačných inštitúcií. Pilotný prieskum so 4 vybranými expertmi sme uskutočnili v decembri 2021. Výsledky analýz pilotného prieskumu z hľadiska diskurzu expertov z oblastí informačnej vedy, žurnalistiky, marketingovej komunikácie a informatiky boli publikované v predchádzajúcich prácach (Steinerová 2022a). V predchádzajúcich prácach sme publikovali aj teoretické analýzy problémov informačnej etiky, metodologický dizajn a analýzy aktuálneho stavu teórií a štúdií informačnej etiky (Steinerová 2020; Steinerová 2022b; Steinerová 2021; Steinerová, Fázik a Nováková 2021).

Prvé kolo štúdie obsahlo diskurz a spoločné názory 19 expertov z rôznych odborov. Hlavné odbory predstavujú informačnú vedu, filozofiu, politológiu, manažment, psychológiu, informatiku, sociálnu informatiku. Na štú-

dii sa zúčastnili aj odborníci z praxe vedeckých a akademických knižníc a informačných inštitúcií a firiem. Rozloženie respondentov obsahlo 5 expertov z knižničnej a informačnej vedy, 5 expertov z informatiky (2 + 3 sociálna informatika), po 1 expertovi z oblasti filozofie, psychológie, manažmentu a politológie, 4 expertov/manažérov z knižníc a informačných inštitúcií v SR a jedného experta z firmy zameranej na informačné technológie. Z ČR sa štúdie zúčastnilo 6 expertov, zo SR 13 expertov. Z hľadiska inštitucionálneho vo výskume dominovali akademické inštitúcie (13 účastníkov, 68 %). Väčšina účastníkov boli akademickí pracovníci (11) a manažéri (5). V prvom kole sme sa zamerali na odpovede na tri hlavné otázky formulované v digitálnom prostredí. Ide o tieto otázky: (1) Ktoré tri problémy považujete za najdôležitejšie z hľadiska stavu a rozvoja informačnej etiky v súčasnosti a prečo? (2) Ktoré tri etické dilemy pri využívaní umelej inteligencie v práci s informáciami považujete za najdôležitejšie? (Uveďte aj dôvody podporujúce Váš názor.) (3) Ktoré tri hodnoty informácií považujete za rozhodujúce pri využívaní digitálnych informácií človekom a prečo?

V rámci štúdie sme vysvetlili aj základné pojmy. Informačná etika je veda aj prax správneho, bezpečného a oprávneného využívania, rozširovania a tvorby infor-

mácií, sprostredkovaného systémami, službami, produktmi, informačnými profesionálmi. Ide o uplatnenie morálky pri práci s informáciami. Je to aplikovaná veda aj prax so zameraním na morálne hodnoty informácií a etickú senzitivitu, pravidlá a normy pri využívaní (vyhľadávaní), organizovaní, tvorbe a komunikovaní informácií v digitálnom prostredí. Podľa modelu L. Floridiho (2013) sa etika informácií vymedzuje ako práca s informáciami ako zdrojom, ako produktom aj ako cieľom na ovplyvňovanie spoločnosti. V digitálnom prostredí dominuje model informačnej etiky so zložkami: vlastníctvo, prístup, súkromie, presnosť (informácií) a komunita (komunikácia) (Kelly a Bielby 2016). Etické dilemy sú také zložité situácie, v ktorých je ťažká jednoznačná voľba v prospech jedného riešenia či lepšieho rozhodnutia. Informačné (inteligentné) systémy sú súbory zložiek, ktoré zabezpečujú zber, spracovanie, ukladanie a distribúciu informácií s využitím pokročilých (inteligentných) technológií. Informačné systémy nie sú hodnotovo neutrálne. Etické dilemy umelej inteligencie súvisia s rôznymi typmi systémov v kontextoch alebo odboroch, ako napríklad: algoritmy analýz veľkých dát na sociálnych sieťach, robotika, manipulačné systémy (volebné správanie, marketing), autonómne systémy (autá, zbrane, navigácia), inteligentné domy a objekty, bankovníctvo (hodnotenie ľudí pri poskytovaní úverov), personalistika, lekárske diagnostické, operačné systémy a i. (Stahl 2021). Informačná etika všeobecne zdôrazňuje hodnoty informácií. Hodnoty informácií sa určujú ako užitočnosť, objektívnosť, pravdivosť, kognitívny rozvoj, zodpovednosť, dôvera, kritické myslenie, verifikácia informácií, rozvoj poznania, sociálna užitočnosť pri riešení problémov a rozhodovaní, informačná aktivita (Steinerová 2023, v tlači). Cieľom je pravdivá informácia, rozvoj dôvery a zodpovednosti človeka v informačnom prostredí a riešenie „*informačných patológií*“ (dezinformácie, depersonalizácia, informačné preťaženie a i.). V informačnej etike existujú aplikačné rámce etiky cností (univerzálne hodnoty), utilitárnej etiky (užitočnosť nástrojov a výsledkov), konzekventnej etiky (dodržiavanie pravidiel), ale aj etiky starostlivosti (knihnice, používatelia).

V záverečnom druhom kole sme realizovali online diskusiu k problémom informačnej etiky s vybranými expertmi z univerzít a firiem zo SR a ČR (6 expertov, 23. 9. 2022). Na základe získaných odpovedí respondentov (expertov) sme realizovali hĺbkové obsahové analýzy diskurzu expertov. V tejto práci predstavujeme výsledky analýz diskurzu 19 expertov a ich konsenzus z prvého kola štúdie. Z metodologického hľadiska išlo o kvalitatívnu analýzu dát, konštantnú komparatívnu analýzu a vizualizáciu hlavných kategórií diskurzu

v konceptuálnych mapách. Kvôli objektivizácii interpretácií sme spracovali analýzy dvoma nezávislými výskumníkmi, ktoré boli nakoniec syntetizované aj s využitím diskusie vybraných účastníkov. Výsledky analýz diskurzu interpretujeme ako epistemický konsenzus expertov v štruktúre hlavných tém štúdie: hlavné etické problémy práce s digitálnymi informáciami, hlavné etické dilemy a hodnoty informácií.

1 Hlavné etické problémy práce s informáciami: výsledky analýzy diskurzu
V odpovediach respondentov na prvú otázku dominujú ako hlavné etické problémy sociálne a kultúrne kontexty etiky informácií. Obsahujú najmä súkromie a ochranu osobných údajov v digitálnom prostredí, vzťahy IKT (informačných a komunikačných technológií) a AI (umelej inteligencie) a človeka, intelektuálne vlastníctvo, pravdivosť informácií v kontexte výskytu dezinformácií, informačnú gramotnosť a vzťah k obchodu (konzumný prístup k informáciám). V tab. 1 sú sumarizované výsledky analýz. Jednotlivé kategórie sú sociálnymi reprezentáciami etických výziev digitálnych informácií. Experti potvrdili sociálnu zložitost' informačných interakcií človeka, najmä v rozmere sociálno-informatičkom vo vzťahoch človeka a informačných technológií. Niektorí vyjadrujú aj teoretické aspekty problému s dôrazom na potrebu nového epistemického a etického rámca informačných interakcií v spoločnosti. Problémom je „... rozpad spoločného epistemického rámca, ktorý mohli sdíľať širšie skupiny osôb. To vedie k sociálnym problémom, ktoré jsou jednoznačne spojené s etikou informácie.“ (R3)

Z hľadiska sociálnych a kultúrnych kontextov etiky informácií experti kladú dôraz na hodnoty informácií pre spoločnosť, právo na informácie, spravodlivosť, súkromie. Jeden respondent upozorňuje na problém interkultúrnej etiky: „Porozumenie odlišnému kultúrnemu kontextu – skúmanie konceptov súkromia, spoločného dobra, bezpečnosti, transparentnosti, kontroly ľudí nad technológiami – je nevyhnutné, keďže je odlišné v rozličných častiach sveta. Kultúrne rozdiely môžu významným spôsobom skomplikovať zavádzanie etických rámcov a ich aplikáciu v praxi na globálnej úrovni.“ (R19)

V tejto téme sociálnych a kultúrnych kontextov experti najčastejšie poukazujú na určité sociálne rozpory, ktoré prináša práca s informáciami a digitálne prostredie, napríklad škodlivosť niektorých digitálnych zdrojov pre deti. Výrazným aspektom sociálnych kontextov informačnej etiky je existencia a dodržiavanie dohodnutých pravidiel práce s informáciami, ale aj pravidiel vývoja

Súkromie osobné údaje	Sociálne a kultúrne kontexty	Systémy IKT, vzťah človek a IKT	Intelekt. vlastníctvo	Pravdivosť informácií	Vzdelanie, informačná gramotnosť	Konzumný prístup, biznis
súkromie	interkultúrna etika	transparentnosť	plagiátorstvo	overovanie pravdivosti	digitálna gramotnosť, prístup	využívanie dát na biznis
ochrana osobných údajov	škodlivosť digitálneho obsahu pre deti	dôveryhodnosť	ochrana duševného vlastníctva	dezinformácie	nedostatočné vzdelanie, informačná gramotnosť	vzťahy obchodu a etiky
zneužitie os. údajov	hodnoty človeka, právo na informácie, súkromie	strach, zmätok	reštrikcie – autorské právo	falošné správy (deepfakes)	nevhodné postoje, vzdelanie, el. publikovanie	využívanie informácií na obchod a marketing
strata súkromia	spravodlivosť	vysvetliteľnosť	zneužitie intelekt. vlastníctva		systematické vzdelávanie	
zmena chápania súkromia u mladých	informačné asymetrie, absencia spoločenského tlaku, skreslenia a spravodlivosť	dátové technológie, využívanie dát, objektivnosť dát, big data	autorské právo – neetické využívanie informácií			
zabezpečenie súkromia a os. údajov	pravidlá vývoja IKT/AI	informačná bezpečnosť, kyberšikana	intelekt. vlastníctvo ako reálna forma vlastníctva, plagiátorstvo			
právo na súkromie	tlak na výkon – nedostatočná hĺbka analýz	toxické použitie informácií	licencie, intelektuál. vlastníctvo			
sledovanie správania	narušenie politickej dôvery, dátové politiky, miera regulácie	AI, manipulácia človeka s s IKT				
výskumná integrita	sociálne problémy: rozpad spoločenského etického rámca, inštitucionalizácia (kódexy)	etika AI				

Tab. 1 Výsledné kategórie analýz diskurzu v otázke hlavných etických problémov

(projektovania) informačných systémov a technologických aplikácií. Tieto dva druhy pravidiel sa dostávajú niekedy do konfliktu. Pravidlá môžu byť intuitívne dohodnuté, vnorené v kultúrach komunit, ale týkajú sa aj profesionálnych etických kódexov.

Niektorí experti formulujú problém (sociálnej) „informačnej asymetrie“, ktorá je spojená s absenciou spoločenského tlaku na dodržiavanie pravidiel etiky práce s informáciami:

„... miera efektívneho ľudského dohľadu a autonómie – napr. aj vo vzťahu k informačným asymetriám, kapitalizmu, dohľadu či dátovým a algoritmickým modelom založeným na výhradne technických či biznisových cieľoch (napr. attention economy modely). S čím súvisí ale napríklad aj téma efektívnych regulácií a dátových politík.“ (R11)

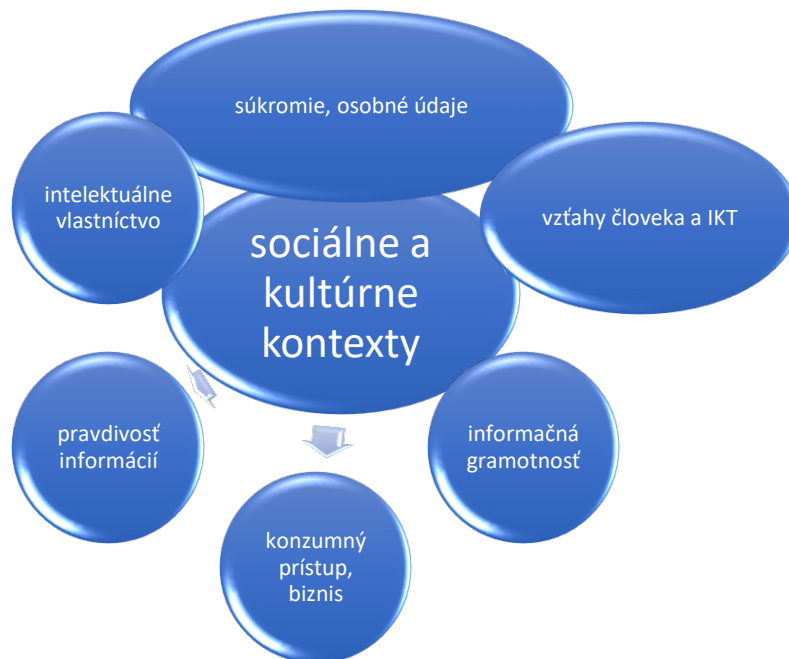
„... absencia spoločenského tlaku/spoločenskej potreby zo strany spoločnosti, akademickej obce, ministerstva školstva vo vzťahu k neetickému správaniu v oblasti informačnej etiky.“ (R10)

Môže sa to prejavovať aj ako narušenie politickej dôvery a tiež v tom, ako odborníci pracujú s dátami a tvoria dátové politiky. R18 zdôrazňuje: „... venujeme sa problémom, ktoré tieto nepresné informácie majú pri nivelizácii politickej dôvery v štátne inštitúcie, ale aj v politický systém ako taký. Politická dôvera je pritom dôležitým spojovacím materiálom v spoločnosti.“

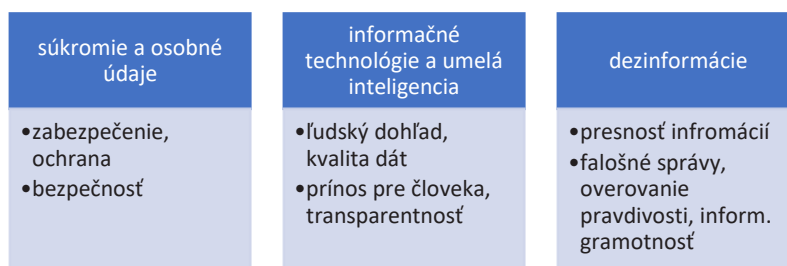
V súvislosti s dátami sa experti zamýšľajú aj nad mie-

rou regulácie, skresleniami a hĺbkou analýz. Často sa preferujú menej dôkladné analýzy kvôli časovému a spoločenskému tlaku na výkon, ako potvrdzuje R13: „Tlak na rýchly výkon (v pracovnom prostredí), čo má za následok nedostatok času na hlbšie štúdium, dôkladnejšie spracovanie, uvedomovanie si rizikovosti niektorých postupov.“ Význam práce s dátami experti viackrát potvrdili, napríklad R5: „... na to, aby sme mohli informácie, ktoré takto vzniknú, použiť, je dôležité, aby tieto dáta neboli skreslené, a tým sme mohli podporiť férové rozhodnutia.“

V tejto súvislosti niektorí experti upozorňujú až na rozpad tradičných spoločenských inštitúcií, keď sa rozpadá spoločný etický rámec spoločnosti, čo je spojené so sociálnymi problémami, ako nerovnosť, nespravodlivosť, neetické rozhodnutia. Niektorí spájajú svoje názory aj s praktickými návrhmi: „Inštitucionalizácia – v zmysle kreovania zastrešujúcej organizácie, resp. siete profesionálov v danej oblasti, ktorá by vyvíjala rôzne aktivity zasahujúce rôzne spoločenské skupiny, robila osvetu, stanovovala nové etické štandardy pri práci s informáciami, spoluvytvárala legislatívu a pod.“ (R8) Vzťahy človeka a technológií sú hlavnou myšlienkou expertných vyjadrení v rôznych kontextoch. Formulujú problémy strachu a neistoty z technológií v informačných interakciách človeka. Jeden expert to vyjadruje príznačne a reprezentatívne: „Já doufám, že nás technologie tím, jak zneužívají naše slabiny, naučí, co je

Obr. 1 Mapa kategórií hlavných etických problémov: výsledky analýzy diskurzu v Delfskej štúdii

Obr. 2 Problémy informačnej etiky – stav a rozvoj: mapa kategórií diskurzu

v živote dôležité, tzn. že nebudeme toľko našim slabším podliehať a budeme sa sústrediť na to dôležité v živote (mezilidské vzťahy, vlastný rozvoj, smysl života, pomoc slabším).“ (R7) V tejto súvislosti niektorí formulujú aj sociálne problémy, ktoré spôsobujú moderné IKT (strach, zmätenosť), ale aj problém vysvetliteľnosti, transparentnosti a dôveryhodnosti technologických procesov. Veľké dáta aj IKT môžu byť zneužívané na biznis („konzum“) a z toho často vyplýva mnoho etických problémov využívania informácií v digitálnom prostredí.

V určitých kontextoch experti poukazujú najmä na informačnú bezpečnosť, napríklad na „toxické použitie informácií“ (R15), kyberšikanu, ale aj na potrebu regulácie (pravidlá, etické kódexy, profesionalizácia). Výsledky analýzy diskurzu sú vizualizované na obr. 1 a obr. 2.

V navrhovaných riešeniach problémov ako súčasť diskurzu respondentov často dominuje aspekt vzdelania a informačnej a digitálnej gramotnosti človeka. Za najvýznamnejšie praktické problémy sa považujú problémy ochrany osobných údajov, intelektuálneho vlastníctva (plagiátorstvo) a problém dezinformácií.

2 HLAVNÉ ETICKÉ DILEMY VO VYUŽÍVANÍ IKT A UMELEJ INTELIGENCIE: VÝSLEDKY ANALÝZY DISKURZU

V odpovediach expertov na druhú otázku o hlavných etických dilemách pri využívaní umelej inteligencie (AI) a IKT dominujú tieto aspekty: konflikt hodnôt, zneužitie umelej inteligencie a IKT, skreslenia pri vyhodnocovaní dát a manipulácie systémov, problém rozhodovania systémov a zodpovednosti, problém vývoja systémov AI a ich využitia a ekonomické záujmy. Experti identifikovali spektrum konfliktov hodnôt, najmä medzi človekom a informačnými technológiami. V konflikte hodnôt sa objavili rôzne kontexty hodnôt informácií sprostredkovaných technológiami, najmä súkromie a transparentnosť informačného procesu a informačná bezpečnosť. Výsledky analýzy diskurzu sú v tab. 2.

Hodnoty informácií sa spájajú s ľudskou a sociálnou podstatou využívania informácií, najmä na úrovni nebezpečenstva zjednodušovania komplexných sociálnych problémov prostredníctvom technológií. Ďalším kontextom etiky využívania informácií je problém hodnotenia človeka prostredníctvom algoritmov. To zdôrazňuje respondent R16: „... Vystáva tak aj otázka možného politického/mocenského zneužitia umelej inteligencie v práci s informáciami a dátami, napr. v rámci niektorých systémov hodnotenia alebo systémov kontroly štátom – príkladom by mohlo byť takzvané ‚normatívne hodnotenie občanov‘, definované ako všeobecné hodnotenie ‚morálky osobností‘ a ‚etickej integrity‘ ľudí tretími stranami, ktoré by malo byť alebo možno už aj čiastočne je zavedené v Číne (hodnotenie občanov na masovej, štátom kontrolovanej úrovni v rámci systému sociálneho kreditu).“ Podobne to formuluje aj R4: „Obecně hodnotení člověka podle online a DB informací a ústup od lidského přístupu.“

Niektorí zdôrazňujú problém vnorenia technológií do sociálnych procesov, pričom technológia je síce relatívne neutrálna, ale jej použitie nie je hodnotovo objektívne. Výstižná formulácia naznačuje, že použitie IKT a AI zväzňuje tradičné problémy demokracie, t. j. slobodu a rovnosť, zodpovednosť a rozhodovanie, verejný záujem a ochranu jednotlivca, riziká a prínosy. Napríklad R7 to formuluje takto: „Svoboda versus rovnost. Starý problém demokracie, který ICT včetně umělé inteligence zvyrazňují. Je důležitější svoboda, která může vést k výhodě nad ostatními, nebo rovnost, která ale s sebou nese omezení svobody v zájmu rovnosti?“

V každodennom „konzumnom“ živote človeka v digitálnom prostredí sa objavuje výrazný problém neetickeho „biznis modelu“ nadnárodných korporácií. R8 to vysvetľuje takto: „Problémom je napr. nemožnosť orientácie v spleti informácií, pasívny ‚konzumerizmus‘ informácií či nulová kontrola nad osobnými informáciami, ktoré sa dostanú do systému a s tým súvisiacia kontrola a manipulácia myslenia, cítenia a konania

Konflikt hodnôt: človek, technológia	Zneužitie systémov AI a IKT	Skreslenie dát a manipulácie	Rozhodovanie systémov a zodpovednosť	Vývoj systémov AI	Ekonomické záujmy
<i>konflikt hodnôt (transparentnosť a informačné súkromie, presnosť informácií, bezpečnosť a súkromie)</i>	<i>využívanie dát o pohybe človeka v digitálnom prostredí</i>	<i>predikcia trendov</i>	<i>autonómne autá – autonómne rozhodovanie systémov</i>	<i>postup vo vývoji AI – nebezpečenstvo a konkurencia</i>	<i>ekonomické záujmy verzus etické hodnoty</i>
<i>ústup od ľudského prístupu, hodnotenia človeka podľa databáz</i>	<i>zásahy IKT do súkromia, zdravia, ľudských hodnôt</i>	<i>obavy z nasadenia AI do oblasti medicíny (ochrana osobných údajov, hackerské útoky)</i>	<i>aby AI a informačné prostredie nebránili slobodne sa rozhodovať</i>	<i>použitie algoritmov AI: transparentnosť, vysvetliteľnosť, interpretovateľnosť</i>	<i>podporuje sa rast, hodnoty mu stoja v ceste, vypočítavosť (napr. ochrana životného prostredia)</i>
<i>technológia je neutrálna, jej použitie súvisí s hodnotami</i>	<i>nelegálne odpočúvanie</i>	<i>dilema rozsahu zberu dát (osobné údaje, zásah do súkromia a integrity osobnosti)</i>	<i>zodpovednosť pri rozhodovaní za škody – tvorca alebo umelý aktér</i>	<i>AI sa má využiť na zlepšenie života človeka</i>	<i>predaj dát</i>
<i>ochrana súkromia verzus verejný záujem (ochrana jednotlivca)</i>	<i>algoritmy na reklamu na sociálnych sieťach</i>	<i>súkromie a bezpečnosť</i>	<i>nebezpečenstvo algoritmov, ktoré rozhodujú (trestné právo, bankovníctvo, zamestnanie)</i>	<i>hľadanie bodu na riešenie dizajnu AI systému a predikciu jeho dopadu na spoločnosť</i>	<i>neetický biznis model medzinárodných korporácií</i>
<i>AI zväzňuje starý problém demokracie, sloboda verzus rovnosť</i>	<i>zneužitie AI na marketing, zisk</i>	<i>manipulácie správania človeka, manipulatívne praktiky firiem</i>	<i>problém zodpovednosti algoritmov (autonómne autá)</i>	<i>dôveryhodnosť AI</i>	<i>pasívny konzumerizmus</i>
<i>dilema medzi pohodlnosťou a súkromím</i>	<i>riziká zneužitia inf. na sociálnych sieťach</i>	<i>problematické a možné skreslenie pri vyhodnocovaní dát v systémoch AI</i>	<i>obmedzenie rozhodovania AI (len známe, naučené vzory)</i>	<i>rozpor medzi aplikáciou AI a ľudským faktorom (individuálnosť)</i>	<i>zbieranie dát o používateľoch a ich predaj</i>
<i>nedostatočná ľudská kontrola v infraštruktúrach, osobné alebo neosobné štatistické vyhodnocovanie (dát)</i>	<i>bezpečnosť – zneužitie údajov</i>	<i>skresľovanie stavu (problémov) prostriedkami umelej inteligencie</i>	<i>autonómne (automatické) rozhodovanie verzus absencia svedomia</i>		<i>generovanie dát, ktoré nemáme pod kontrolou</i>

<i>mocenské zneužitie umelej inteligencie štátom</i>	<i>mocenské zneužitie AI štátom</i>	<i>manipulačné systémy</i>	<i>ohrozenie slobody človeka v rozhodovaní</i>		<i>marketing a zbrane</i>
<i>prehlbovanie spoločenskej nerovnosti</i>	<i>zneužitie AI, manipulácia volebného správaní</i>				
<i>prílišná závislosť na AI – vplyv na kognitívny rozvoj</i>	<i>zneužitie AI mocenské vplyvy (Cambridge Analytica)</i>				

Tab. 2 Výsledné kategórie analýz diskurzu v otázke hlavných etických dilem (IKT a AI)

človeka.“ Potvrďuje to aj R2: „... rovnako mám pocit, že ľudia nie sú dostatočne oboznámení s tým, že žiadna služba sa neposkytuje zadarmo, a teda, že sa na pozadí zbierajú údaje o ich pohybe a nevedia, ako budú využívané.“

V etickej dileme rizík a prínosu sa formuluje všeobecnejšia hrozba AI: „Je otáznou, kde je hranica prínosov a rizika zneužitia. Tiež mám trochu obavy z prílišnej závislosti na inteligentných systémoch, aký to môže mať vplyv na vývoj kognitívnych schopností – keď sa budeme spoliehať v príliš veľkej miere na systémy a prestaneme rozvíjať naše schopnosti v určitých oblastiach.“ (R13) Hrozby zneužitia informácií môžu byť celkom praktické, ako to formuluje R17: „... zneužitie umelej inteligencie pri manipulácii s volebným správaním. Môže byť zneužitie pri podkopávaní demokratickej spoločnosti.“

Podobné zneužitia sa stávajú dilemami v kontexte využívania dát a umelej inteligencie. Napríklad R14 prináša takúto úvahu: „Korektné výstupy analýz – ak je umelá inteligencia systém, ktorý sa sám dokáže učiť a vyhodnocovať dáta, akú máme istotu, že sama nebude výsledky svojich analýz zámerne skresľovať alebo nekorektne interpretovať?“

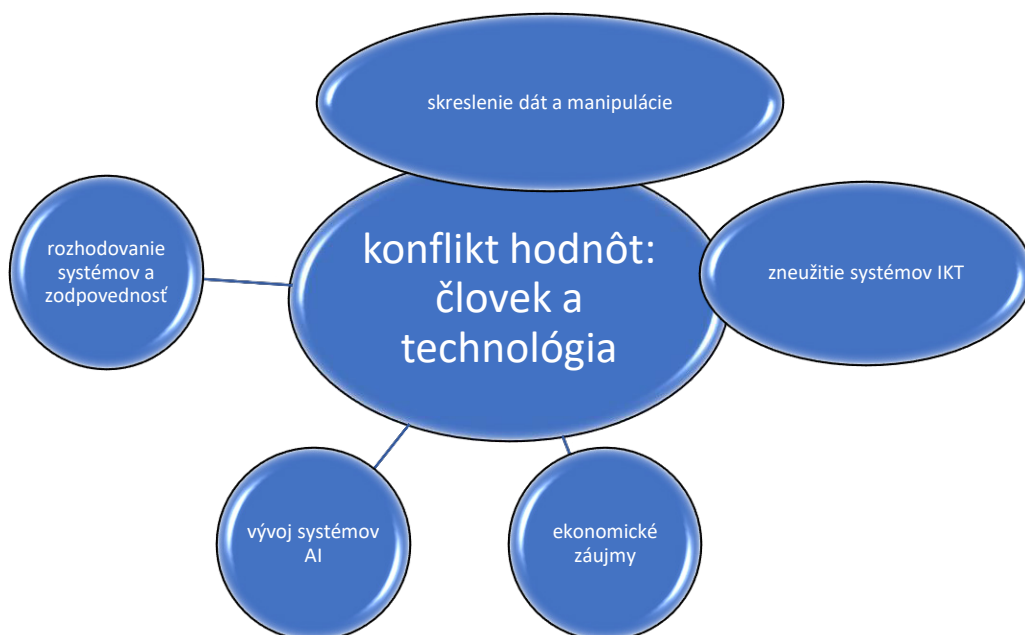
V praktickej rovine určité hrozby AI potvrdzuje aj respondent R10 s návrhom na etické využitie systémov AI: „Pokladám osobne za veľmi žiaduce také využitie umelej inteligencie v práci s informáciami a dátami, ktoré má za jasný cieľ pomoc/zlepšenie života človeka, napríklad v súvislosti s problematikou e-health.“ Veľkou dilemou a konfliktom vo vývoji AI je zodpovednosť tvorcov. To formuluje napríklad R11 takto: „Za nemenej dôležitú otázku považujem aj tzv. otázku nula, resp. problém červených čiar (red lines) vo vý-

voji a nasadzovaní systémov AI. Teda otázku, pre ktoré oblasti chceme zakázať nasadzovanie AI systémov a ako toto rozhodnutie vyvážiť s rizikom plynúcim z nepoužitia/zakázania AI systému v danej oblasti.“

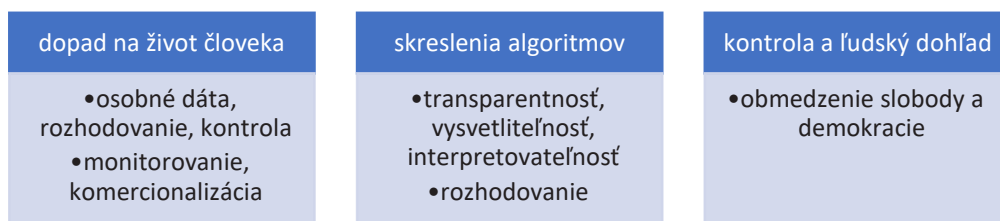
Výrazným kontextom konfliktov hodnôt je aj otázka kognitívneho rozvoja a vzdelávania. Na to poukazuje napríklad R3: „Jak zajistit, aby AI a obecně transformující se informační prostředí nevedlo k rozpadu schopnosti adekvátně poznávat, svobodně se rozhodovat. Zda vzdělávání založit na představě, že komplexní problémy budeme již vždy řešit pomocí hybridních (AI a lidských) kolaborativních distribuovaně kognitivních systémů.“

V osobitných špecifických prípadoch sa v odpovediach objavili aj obavy súvisiace s konsekvenciami založenia účtov na sociálnych sieťach, prevzatím online života po zosnulom (nové chápanie smrti v online prostredí) a ohrozenie schopnosti poznávať. Rozpory a etické dilemy experti uvádzajú na príkladoch rozhodovania autonómnych systémov, ale aj e-health systémov a algoritmov analýz veľkých dát. Kategórie z analýzy diskurzu sú vizualizované na obr. 3 a 4.

Hlavné etické dilemy v diskurze respondentov vychádzajú z konfliktu hodnôt obsiahnutých v interakciách človeka a technológií. Často sa zdôrazňuje ochrana súkromia a hrozba zneužívania informačných technológií a digitálneho prostredia, problém zodpovednosti a rozhodovania pri sprostredkovaní využitia informácií technológiami, ale aj mnoho rizík zneužitia dát a informácií či strachu z technológií. Technológie majú rôzne dopady na život človeka, algoritmy môžu spôsobiť skreslenia pri rozhodovaní, problémy kontroly a dohľadu človeka tvoria kontext obmedzenia slobody.

Obr. 3 Mapa kategórií hlavných etických dilem: výsledky analýzy diskurzu v Delfskej štúdii

Obr. 4 Etické dilemy pri využívaní umelej inteligencie a IKT: mapa kategórií diskurzu

3 HODNOTY VYUŽÍVANIA DIGITÁLNYCH INFORMÁCIÍ: VÝSLEDKY ANALÝZY DISKURZU

Hodnota informácií v informačnej vede sa považuje za komplexnú kategóriu vyjadrujúcu najmä užitočnosť, cennosť, želanosť či relevanciu (Norton 2010). Sociálne a epistemologické hodnoty informačných a knižničných služieb vysvetlili a skúmali mnohí autori (Gorman 2000; Oakleaf 2010; Urquhart 2018; Bawden et al. 2009; Saracevic a Kantor 1997). Hodnoty informácií sa vymedzujú aj ako skúsenosť a súčasť informačnej gramotnosti v informačnom prostredí (Rusho a Raban 2019; Cheuk 2017; Forster 2013) a tiež ako súčasť hodnôt služieb akademických

knižníc (Frandsen a Sørensen 2020). Dôležité je, že hodnoty informácií sa postupne konštruujú, napríklad ako súčasť etiky informácií (Floridi 2013). Podrobnejšie vysvetľujeme sociálne a epistemické hodnoty informácií v iných príspevkoch (Steinerová 2022a; Steinerová 2023). V Delfskej štúdii experti v odpovediach z hľadiska hodnôt informácií kládli dôraz na pravdivosť a objektivnosť informácií, kritické myslenie a verifikáciu a užitočnosť. V hodnotách sa odzrkadlila aj kategória zodpovednosti človeka. Rozvoj poznania bol identifikovaný ako ďalšia kategória súvisiaca s epistemickými hodnotami informácií a ich užitočnosťou. Výsledky analýz sú sumarizované v tab. 3.

Pravdivosť a objektívnosť	Kritické myslenie a verifikácia	Užitočnosť	Zodpovednosť	Rozvoj poznania	Aktuálnosť
pravdivosť (6)	kritické myslenie	užitočnosť/aplikácia poznania	rešpekt k objektu informácie, zodpovednosť	rozvoj poznania, interdisciplinarita	včasnosť
objektívnosť (4)	verifikácia	sociálna užitočnosť	spravodlivosť	príspevok k verejnému dobru	rýchlosť
dôveryhodnosť (2)	kontext, zmysluplnosť	subjektívna užitočnosť informácií	dôvera – kríza dôvery v spoločnosti	rozvoj poznania	novosť
spoľahlivosť	rozvážnosť	užitočnosť (problém preťaženia informáciami)	dôveryhodnosť informácií	kognitívny rozvoj	informačná hodnota údajov
presnosť	odstup	relevantnosť – užitočnosť	zdieľanie informácií, prenesenie zodpovednosti na algoritmy		transparentnosť
	verifikácia				

Tab. 3 Výsledné kategórie analýzy diskurzu v otázke hodnôt využívania digitálnych informácií

Hodnoty informácií sa v diskurze expertov objavili na úrovniach kognitívnej aj sociálnej. V menšej miere experti zdôraznili aj aspekt aktuálnosti a novosti informácií. Zaujímavé je, že užitočnosť ešte delia na subjektívnu (poznanie a učenie, rozhodovanie, riešenie problémov) a na sociálnu (komunita), ale aj na užitočnosť súvisiacu so selekciou (správnych) informácií a relevantnosťou. Napríklad reprezentatívnu formuláciou je vyjadrenie R16: „relevantnosť informácie, užitočnosť a efektívnosť (jej pragmatickú reálnu využiteľnosť v danej oblasti alebo v konkrétnej situácii)“. Z hľadiska pravdivosti a objektívnosti informácií sa za najdôležitejšie nástroje aj kontexty považujú verifikácia informácií a kritické myslenie. Niektorí respondenti to pomenovali aj ako určitý „odstup“ od informácií, zmysluplnosť či rozvážnosť s nadväznosťou na určitý kontext. „Odstup“ môže znamenať najmä schopnosť uplatniť kritické myslenie („vedieť rozoznať toxický obsah“). Iný respondent formuluje hodnotu informácií ako „aktivitu“ (intelektuálnu), napr. R12: „aktivita (ne pasívni prístup k informáciám, ale participácia na identifikácii a riešení etických dilemat, zájem o informácie, proces a výsledok v etických dilematech a situáciách)“. Respondenti tiež zdôraznili aspekt zodpovednosti človeka pri využívaní a zdieľaní informácií a aplikovaní hodnôt informácií. S tým súvisia aj témy dôveryhodnosti informácií, niektorí poukazujú na širší spoločens-

ský kontext krízy dôvery v spoločnosti. Iní prepájajú zodpovednosť s rešpektom k objektu informácie, spravodlivosťou (v rozhodovaní) a s problémom prenesenia zodpovednosti na algoritmy. Jeden respondent formuloval aj hodnotu „ohľaduplnosti“ ako súčasť zodpovednosti pri správaní človeka v digitálnom prostredí: „... šírením informácií v elektronickom prostredí ovplyvňujeme množstvo iných ľudí. Niekedy môže byť ťažké odhadnúť dosah našich činov v elektronickom prostredí, preto by sme mali byť v každom prípade ohľaduplní...“ (R19)

Za významný kontext hodnôt informácií možno považovať rozvoj poznania človeka, najmä z hľadiska rozvoja jeho kognitívneho stavu. Niektorí vidia hodnoty informácií v širšom spoločenskom kontexte rozvoja verejného dobra a v interdisciplinárnych kontextoch rôznych vied. Pravdivosť informácií sa často spája aj s dôverou v informačné zdroje, ako to formuloval R18: „...pravdivosť a dôvera (dôvod: práve preto, že zvyčajne využívam informácie účelovo, snažím sa dopracovať k tým, ktoré sú pravdivé a môžem sa spoľahnúť na to, že poskytujú správny návod/riešenie/info. Preto sa snažím využívať oficiálne zdroje – štátne, samosprávne inštitúcie, renomované vydavateľstvá, časopisy.“

Dôvera ako sociálna hodnota pri komunikovaní informácií je výrazným kontextom pravdivosti a dôvery-

hodnosti informácií. Napríklad R8 to formuluje takto: „Dôvera – kvôli súčasnej kritickej absencii dôvery naprieč celou spoločnosťou, t. j. vo vzťahu k iným ľuďom, k spoločenským inštitúciám, k štátu a nadnárodným spoločnostvám – absencia dôvery vplýva na rozpad zmysluplných vzťahov a spoločnosti ako takej – vnímanie dôveryhodnosti ponúkaných informácií je kritické pre ich akceptáciu/prijatie/zvnútorňenie/dalšie používanie a pod.“

Poslednou výraznejšou kategóriou vyplývajúcou z analýz odpovedí súvisiacich s hodnotami informácií sú vlastnosti novosti, včasnosti a aktuálnosti informácií. Niektorí v tomto zmysle pridávajú kontext transparentnosti a otvorenosti (informačných zdrojov), faktor prístupnosti informácií (jednoduchosť prístupu), orientáciu na človeka a snahu o eliminovanie diskriminácie rôznych vylúčených či znevýhodnených komúní. Tu experti spomínajú aj ohľaduplnosť pri šírení informácií.

Veľmi zaujímavou hodnotou na úrovni vlastnosti informácie je aj jej kontextuálnosť, resp. „systémovosť“. R7 to formuluje takto: „Souvislost, systémovost. Informace musíme zapojovat do nějakého smysluplného celku, jinak jsou roztržštěné a k ničemu. Lidé mají

mnoho informací, ale nemají pro ně smysl, souvislost, kontext, horizont.“ Podobne sa k hodnotám informácií vyjadruje aj R3: „... 1. Navázanost na kontext a strukturu dalšího poznání. 2. Přispívání k public bonum. 3. Princip otevřenosti a nediskriminace.“

Z okrajových foriem v diskurze o hodnotách informácií treba ešte spomenúť úplnosť informácií, najmä pri ich vplyvoch na rozhodovanie, a tiež aj prístupnosť (dostupnosť) informácií. Ďalšou hodnotou je záujem o informácie, najmä motivácia a aktivita, ktoré obsahujú aj participáciu pri podpore etiky využívania informácií.

Dominujúcou hodnotou informácií v diskurze je hodnota pravdivosti informácií, prejavujúca sa na epistemickej aj sociálnej úrovni. Výsledné kategórie analýzy diskurzu sú vizualizované na obr. 5 a obr. 6. Analýza diskurzu v časti zameranej na hodnoty informácií v digitálnom prostredí potvrdzuje niektoré predchádzajúce výskumy, v ktorých sa etické aspekty informácií identifikujú na úrovni sociálnej percepcie a kognitívneho rozvoja človeka, a na úrovni sociálnej difúzie, zdieľania a komunikácie informácií človeka v digitálnom prostredí (Dervin 2005; Chatman 2000; Karlova a Fisher 2014; Ruokolainen a Widén 2020).

Obr. 5 Mapa kategórií hodnôt informácií: výsledky analýzy diskurzu v Delfskej štúdii

Obr. 6 Hodnoty informácií pri využívaní digitálnych informácií: mapa kategórií diskurzu

ZÁVERY: SOCIÁLNE REPREZENTÁCIE ETICKÝCH ASPEKTOV PRÁCE S INFORMÁCIAMI

Vizualizácie kategórií vyplývajúcich z analýz diskurzu vybraných 19 expertov v deltskej štúdii so zameraním na informačnú etiku a ich epistemický konsenzus sú na obr. 1 – 6. Výsledky pilotnej štúdie (Steinerová 2022a) a výsledky samotnej štúdie potvrdzujú identifikované a vizualizované kategórie ako sociálne reprezentácie etiky využívania informácií sprostredkované technológiami. Najvýraznejšou kategóriou sú sociálne kontexty obsahujúce sociálne pravidlá, orientáciu na človeka, kultúrne a interkultúrne pravidlá komunity pri etickom využívaní informácií. Rozvoj poznania človeka na individuálnej aj komunitnej úrovni je sociálnym procesom využívania, tvorby a komunikovania informácií. Sociálnym procesom využívania informačných technológií je aj sprostredkovanie sociálnej percepcie a difúzie informácií. Pri etike informácií a využívaní informačných a komunikačných technológií vzniká mnoho kontroverzných situácií, ktoré vyplývajú z kontextov informácií a informačných technológií. Všeobecne sú dôležité vzťahy človeka k informáciám a vzťahy človeka k informačným technológiám vrátane postojov a emócií. Identifikovali sme škálu od pozitívnych postojov (prístup – jednoduchosť, rýchlosť, novosť, rozvoj kognitívneho stavu, rozhodovanie, riešenie problémov) po negatívne postoje (strach, neistota, obavy – zneužitie osobných údajov, súkromie, informačná asymetria, nevhodné zámery a motivácie komunikovania dezinformácií, kognitívne a sociálne skreslenia). Najčastejšie sociálne kontexty etiky využívania informácií v digitálnom prostredí sú aktuálny stav informačnej gramotnosti, problémy intelektuálneho vlastníctva, pravdivosť informácií a konzumný (komerčný) prístup k informáciám (obr. 1 a 2). Tieto kategórie reprezentujú diskurz vybranej komunity expertov o etických problémoch práce s informáciami. Z hľadiska hlavných etických dilem pri využívaní IKT a AI v analýze diskurzu expertov poukazujú na dominantnú kategóriu konfliktu hodnôt medzi človekom

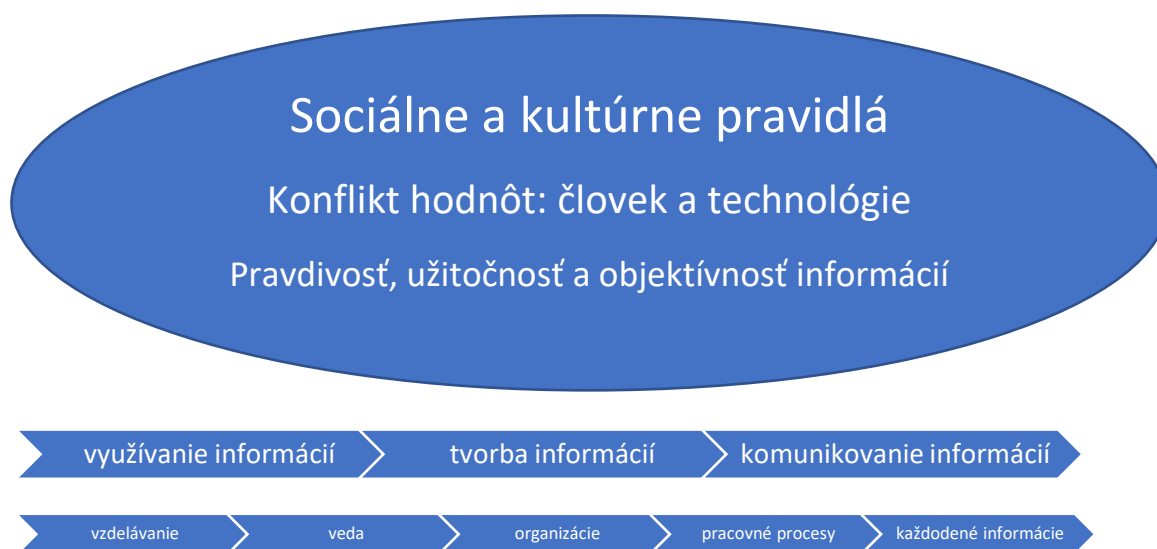
a informačnými technológiami (obr. 3 a 4). Súvisiace kategórie a témy sú otázky dosahu technológií na život človeka, skreslenia algoritmov a otázky kontroly a dohľadu nad systémami. To súvisí so spôsobom využívania IKT v rôznych kontextoch vzdelávania, vedy, každodenného informačného správania človeka, v pracovných procesoch a organizáciách a sociálnych inštitúciách. Hodnota informačných technológií súvisí najmä so sprostredkovaním informačného procesu, s efektívnosťou vyhľadávania a využívania informácií, s ľahkosťou prístupu, ale aj s kognitívnou podporou pri tvorbe zmyslu a hodnotení informácií. Vplyv IKT na informačný proces však obsahuje aj odvrátenú stranu vzťahu človeka a informácií, napríklad rôzne druhy informačných patológií, ako informačné preťaženie, kognitívne skreslenie, závislosť od digitálneho prostredia, problémy informačnej bezpečnosti. V diskurze experti zdôrazňovali najmä otázky možného zneužívania systémov IKT a otázky skreslenia dát a informácií. Problém skreslenia sa týka aj vyhľadávania a využívania informácií, najmä na úrovni kognitívneho skreslenia, ale aj na úrovni „systémového“ skreslenia (vyhľadávanie, skúsenosť používateľa). Medzi príčiny týchto konfliktov hodnôt možno zaradiť najmä konfliktné ekonomické záujmy rôznych skupín a pravidlá vývoja systémov umelej inteligencie. Výraznou kategóriou v oblasti skreslení systémami je rozhodovanie a zodpovednosť systémov umelej inteligencie v rôznych aplikačných oblastiach (autonómne autá a havárie, vyhodnocovanie osobných údajov a personalistika, riadenie systémov, komerčný prístup k informáciám, bankové transakcie, zdravotné informačné systémy). Z hľadiska hodnôt pri využívaní digitálnych informácií v diskurze expertov dominuje užitočnosť, pravdivosť a objektívnosť informácií (obr. 5 a 6). Pravdivosť a objektívnosť informácií súvisia s problémami dezinformácií a nesprávnych informácií v súčasnom informačnom procese v digitálnom prostredí. Dezinformácie vznikajú ako kognitívne skreslenia pri sociálnej percepcii a sociálnej difúzii informácií; z hľadiska motivovaného

usudzovania sa delia na zámerné a nezámerné. V tejto súvislosti experti označili za rozhodujúce kritické myslenie pri využívaní informácií, najmä verifikáciu informácií. Až verifikované, dôveryhodné, objektívne a zodpovedne komunikované informácie predstavujú skutočnú hodnotu informácií. Zložitejšie súvislosti pravdivosti informácií riešia mnohé práce z oblasti teórie informácie (napr. Fox 1983; Dretske 1981; Gougen 1997; Fallis 2015; Floridi 2011; 2013).

Výraznou hodnotou informácií v diskurze expertov je kategória užitočnosti informácie. Užitočnosť sa spája s praktickým využitím informácií pri riešení problémov a rozhodovaní, ale aj s kognitívnym vývojom, učením a zodpovednosťou v kontexte vzdelávania, vedy, riadenia organizácií.

Mnoho expertov zdôraznilo kontextuálnosť hodnoty informácie, jej postavenie systéme súvisiacich informácií. Najvýraznejšími kategóriami v tejto oblasti boli

zodpovednosť využívania a komunikovania (zdieľania) informácií, prepojenie využívania informácií s rozvojom poznania jednotlivca, komunity a spoločnosti a tiež aj aktuálnosť, dôveryhodnosť a pravdivosť informácie. Pre budúcnosť experti odporúčajú najmä vzdelávanie a podporu informačnej gramotnosti, kultiváciu etického povedomia – citlivosť na informačné etické otázky. Pre dizajn služieb a produktov vrátane digitálnych knižníc a systémov je odporúčaný hodnotovo orientovaný prístup, ktorý zohľadňuje aj etické intuície a etickú imagináciu ako súčasť informačných potrieb človeka, ale tiež sociálnu percepciu a sociálnu difúziu informácií v komunitách. Etické povedomie ako súčasť informačnej gramotnosti treba kultivovať najmä na úrovni etického usudzovania, rozhodovania a riešenia problémov. To súvisí aj s využívaním informácií na riadenie komplexných sociálnych otázok a inštitúcií a s etikou osobností manažérov.

Obr. 7 Záverečný model sociálnych reprezentácií etiky využívania informácií

Záverečný model hlavných kategórií etiky práce s informáciami (obr. 7) znázorňuje tie sociálne reprezentácie, ktoré sú považované v diskurze 19 expertov za hlavné problémy etiky digitálnych informácií, najmä sociálne a kultúrne kontexty (pravidlá a konvencie), konflikt hodnôt medzi človekom a technológiami (pozitívne a negatívne dopady technológií pri využívaní a komunikovaní informácií v digitálnom prostredí) a, nakoniec, hodnoty pravdivosti, užitočnosti a objektívnosti informácií. Tieto hlavné kategórie sú vnorené v kontextoch informačného procesu,

t. j. tvorby, komunikovania, zdieľania a využívania informácií v digitálnom prostredí. Zároveň sa týkajú najvýznamnejších spoločenských aplikačných kontextov etiky práce s informáciami, ako vzdelávanie, veda a výskum, pracovné procesy, organizácie a každodenné informácie.

Záverečný model sociálnych reprezentácií etiky práce s informáciami predstavuje identifikáciu hlavných etických problémov, hlavných etických dilem vo vzťahu k inteligentným technológiám a významné hodnoty informácií. Výsledky analýzy diskurzu a konsen-

zus vybraných 19 expertov poukazujú na možnosť prenesenia týchto výsledkov aj do iných kontextov skúmania informačných interakcií človeka. Na základe výsledkov analýz a predložených konceptuálnych modelov môžeme navrhnúť obohatenie modelov informačného správania o etické rozmery práce s informáciami. V analýzach sme tiež identifikovali miesta, kde dochádza k možným skresleniam informácií z hľadiska ich pravdivosti. Ide najmä o kognitívne skreslenia a motivované uvažovanie človeka ako súčasť informačného správania, ale aj systémové skreslenia súvisiace s etickým rozmerom algoritmov umelej inteligencie a zodpovednosťou ich tvorcov. Skreslenia súvisia aj s hodnotením informácií a pridávaním hodnoty informáciám. Pritom môže ísť nielen o individuálne kognitívne skreslenia, ale aj o normatívne skreslenia týkajúce sa pravidiel komunit, ich tradícií, noriem, kultúry ap. Niektorí autori zdôrazňujú rôzne motivácie pri tvorbe a šírení dezinformácií, pričom dezinformácie sa považujú za také informácie, ktoré protirečia epistemickému konsenzu vedcov v danej oblasti, napríklad pri zdravotníckych informáciách (Savolainen 2022). Za rozhodujúce faktory pri riešení problémov dezinformácií možno považovať najmä verifikáciu informácií, informačnú gramotnosť a kritické myslenie človeka. Pri problémoch dezinformácií a nesprávnych informácií je potrebné posilniť služby kontroly faktov (fact-checking) a neutralizácie dezinformácií (Lewandowsky et al. 2017). Z hľadiska dizajnu služieb, produktov aj knižníc v digitálnom prostredí navrhujeme aplikovať najmä hodnotovo orientovaný dizajn systémov (Friedman a Freier 2005) a rámce informačných ekológií (Steinerová 2018; Steinerová 2022b). Za mimoriadne dôležitý smer výskumov považujeme podrobnejšie rozpracovanie etických a ekologických rozmerov informačnej gramotnosti človeka.

Príspevok bol vypracovaný v rámci riešenia výskumnej úlohy VEGA 1/0360/21 Sociálne reprezentácie etických výziev digitálnej informačnej revolúcie.

PodĎakovanie

Autorka ďakuje všetkým účastníkom Delfskej štúdie – expertom z rôznych vedných odborov a praxe – za ich cenné príspevky, názory aj návrhy, ktoré poskytli pri uvažovaní o problémoch informačnej etiky. Poďakovanie patrí aj kolegom, ktorí analyzovali získané dáta a poskytli modely kategórií diskurzu.

Literatúra

- BAWDEN, D. et al., 2009. Understanding our value: assessing the nature and impact of library services. *Library and Information Research*. Vol. 9, No. 105, 62 – 89.
- CHATMAN, E., 2000. Framing social life in theory and research. In: *The New Review of Information Behaviour Research*. Vol.1, Iss. Dec. 2000, 3 – 17.
- CHEUK, B., 2017. The hidden value of Information Literacy in the workplace context: how to unlock and create value. In: M. FORSTER, ed. *Information Literacy in the Workplace*. London: Facet, 131 – 147.
- DERVIN, B., 2005. What Methodology Does to Theory: Sense-Making Methodology as Exemplar. In: K. FISHER et al., eds. *Theories of Information Behavior*. Medford: Information Today, 185 – 190.
- DRETSKE, F., 1981. *Knowledge and the Flow of Information*. Cambridge, MA: MIT Press.
- FALLIS, D., 2015. What is Disinformation? *Library Trends* [online]. Vol. 63, No. 3, 401 – 426. Dostupné na: <https://doi.org/10.1353/lib.2015.0014>
- FLORIDI, L., 2011. *The Philosophy of Information*. Oxford: Oxford University Press. ISBN 978-0-19-923238-3.
- FLORIDI, L., 2013. *The Ethics of Information*. Oxford: Oxford University Press. ISBN 978-0-19-964132-1.
- FRIEDMAN, B. a N. G. FREIER, 2005. Value Sensitive design. In: Fisher et al., eds. *Theories of Information Behavior*. Medford: Information Today, 368 – 272.
- FORSTER, M., 2013. Information literacy as a facilitator of ethical practice in the professions. *Journal of Information Literacy* [online]. 7(1), 18 – 29. Dostupné na: <http://dx.doi.org/10.11645/7.1.1783>
- FOX, C. J., 1983. *Information and misinformation: an investigation of the notions of information, misinformation, informing, and misinforming*. Westport, CT: Greenwood Press.
- FRANSEN, T. F. a K. M. SØRENSEN, 2020. The perceived value of the academic library: a systematic review. *Information Research* [online]. 25(4), paper 874 [cit. 2022-07-24]. Dostupné na: <https://doi.org/10.47989/irpaper874>.
- GOGUEN, J. A., 1997. Towards a Social, Ethical Theory of Information. In: G. BOWKER, L. GLASSIER, L. STARR, W. TURNER, eds. *Social Science Research, Technical Systems and Cooperative Work: Beyond the Great Divide*. Erlbaum, s. 27 – 56.
- GORMAN, J., 2000. *Our enduring values: librarianship in the 21st century*. Chicago: American Library Association.
- KARLOVA, N. A. a K. E. FISHER, 2014. A social diffusion model of misinformation and disinformation for understanding human information behavior. *Information Research* [online]. 18(1), paper 573. Dostupné na: <http://InformationR.net/ir/18-1/paper573.html>.
- KELLY, M. a J. BIELBY, eds., 2016. *Information Cultures in the Digital Age*. A Festschrift in Honor of Rafael Capurro. Wiesbaden: Springer. 479 s. ISBN 978-3-658-14679-5.
- LEWANDOWSKY, S., ECKER, U. K. H. a J. COOK, 2017. Beyond Misinformation: Understanding and Coping with the “Post-truth” Era. *Journal of Applied Research in Memory and Cognition* [onli-

- ne]. 6(4), 353 – 369. Dostupné na: <https://doi.org/10.1016/j.jarmac.2017.07.008>
- NORTON, M., 2010. *Introductory Concepts in Information Science*. 2nd ed. Medford: Information Today. 210 s. ISBN 978-1-57387-394-9.
- OAKLEAF, M., 2010. *The Value of Academic Libraries: A comprehensive research Review and Report*. Chicago: ALA – ACRL 2010. 182 s. ISBN 978-0-8389-8568-7. Dostupé na: <http://www.acrl.ala.org/value>.
- RUSHO, Y a D. RABAN, 2019. Hands on: Information Experiences as Sources of Values. *Journal of the Association for Information Science and Technology* [online]. **71**(6), 671 – 684. Dostupné na: <https://doi.org/1.1002/asi.24288>
- RUOKOLAINEN, H. a G. WIDÉN, 2020. Conceptualisation of misinformation in the context of asylum seekers. *Information Processing and Management* [online]. **57**(3), 102 – 127. Dostupné na: <https://doi.org/10.1016/j.ipm.2019.102127>.
- SARACEVIC, T. a P. B. KANTOR, 1997. Studying the value of library and information services. Part 1: establishing a theoretical framework. *Journal of the American Society for Information Science* (1986–1998). Vol. 48, No. 6, 527 – 542.
- SAVOLAINEN, R., 2022. What drives people to prefer health-related misinformation? The viewpoint of motivated reasoning. *Information Research* [online]. **27**(2), paper 927. Dostupné na: <https://doi.org/10.47989/irpaper927>
- STAHL, B. C., 2021. *Artificial Intelligence for a Better Future. An Ecosystem Perspective on the Ethics of AI and Emerging Digital Technologies*. London: Springer.
- STEINEROVÁ, J., 2018. *Informačné prostredie a vedecká komunikácia. Informačné ekológie*. Bratislava: UK.
- STEINEROVÁ, J., 2020. Etika digitálnych informácií vo svetle sociálnych hodnôt informácií. *ITlib* [online]. Číslo 2, 6 – 21. ISSN 1335-793X. Dostupné na: <https://itlib.cvtisr.sk/%c4%8cl%c3%a1nky/clanek3753/>
- STEINEROVÁ, J., 2021. Etika tvorby informačných produktov v digitálnej revolúcii. *ProInflow: časopis pro informační vědy*. Vol. 13, No. 1, 64 – 86. Dostupné na: <https://doi.org/10.5817/ProIn2021-1-4>
- STEINEROVÁ, J., 2022a. Etické faktory informačných interakcií človeka. *Knihovna: knihovnícká revue*. **33**(1), 5-29. ISSN 1801-3252.
- STEINEROVÁ, J., 2022b. Ecological and Ethical Contexts of Digital Literacy in the Light of Phenomenographic Studies. In: S. KURBANOGU, S. ŠPIRANEC, Y. ÜNAL, J. BOUSTANY, D. KOS, eds. *Information Literacy in a Post-Truth Era* [online]. 7th European Confer. on Inform. Literacy, ECIL 2021 Rev. Selected Papers. Cham: Springer, 157 – 166. ISBN 978-3-030-99884-4. Dostupné na: <https://doi.org/10.1007/978-3-030-99885-1>
- STEINEROVÁ, J., 2023. Social and epistemic values of information in the framework of information ethics. In: *Knížničná a informačná veda 30*. Bratislava: Univerzita Komenského (v tlači).
- STEINEROVÁ, J., FÁZIK, J. a F. NOVÁKOVÁ, 2020. Prínos fenomenografických výskumov pre informačnú vedu. *ProInFlow* [online]. Vol. 12, No. 1. Dostupné na: <http://www.phil.muni.cz/journals/index.php/proinflow/article/view/2020-1-2/2102>
- URQUHART, Ch., 2018. Principles and practice in impact assessment for academic libraries. *Information and Learning Sciences* [online]. Vol. 119, No. 1/2, 121 – 134. Dostupné na: <https://doi.org/10.1108/ILS-06-2017-0053>

■ Článok bol recenzovaný